

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת משפטים, תש"ע
מספר 848

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"מדבר שקר תרחק"

ידוע שאסור לשקר, שהרי כתוב בפרשתנו "מְדַבֵּר-שֶׁקֶר תִּרְחַק" (שמ' כג:ו). החובה להתרחק משקר נזכרת שוב ושוב בתורה: "לֹא-תַעֲנֶה בְרַעַף עַד שֶׁקֶר" (שמ' כ:יג); "נֶפֶשׁ פִּי תִחַטָּא... וְנִשְׁבַּע עַל-שֶׁקֶר... וְהָיָה כִּי-יִחַטָּא וְאָשָׁם... מִכָּל אֲשֶׁר-יִשְׁבַּע עָלָיו לְשֶׁקֶר" (ויק' ה:כא-כד); "וְלֹא-תִשְׁקְרוּ אִישׁ בְּעַמִּיתוֹ... וְלֹא-תִשְׁבְּעוּ בְשֵׁמִי לְשֶׁקֶר" (ויק' יט:יא-יב). מכל הציטוטים הללו קל להתרשם שחל איסור מוחלט לשקר. אולם לא כן הוא. אם מתבוננים בהקשר של הציטוטים האלה, נראה שבכולם מדובר בשקר במסגרת עסקה עם הזולת או משפט או עדות. בכל המקרים האלו השקר פוגע בזכויות או באינטרסים של הזולת, ושקר כזה אסור.

לפני המצווה "מְדַבֵּר-שֶׁקֶר תִּרְחַק" כתוב: "לֹא תִטֶּה מִשְׁפַּט אֲבִינֶךָ בְּרִיבּוֹ" ואחריה כתוב: "וְיָקִי וְצַדִּיק אֶל-תִּהְיֶה כִּי לֹא-אֲצַדִּיק רָשָׁע וְשֹׁחֵד לֹא תִקַּח כִּי הַשֹּׁחֵד יַעֲוֹר פְּקָחִים וְיִסְלֹף דְבָרֵי צַדִּיקִים" (שמ' כג:ו-ח). ברור מפסוקים אלו שמדובר בשקר בהקשר משפטי, וכזהו ההקשר בציטוטים נוספים לעיל העוסקים באיסור לשקר.

אותו רעיון מופיע גם במשנה המפורסמת בפרקי אבות (א, יח):
רבן שמעון בן גמליאל אומר, על שלושה דברים העולם קיים: על האמת, על הדין, ועל השלום, שנאמר (זכ' ח:טז): "אֱמֶת וּמִשְׁפָּט שְׁלוֹם שְׁפָטוּ בְּשַׁעְרֵיכֶם".
רואים גם כאן ש"האמת" אמורה במסגרת המשפטית.

האם קיימים מצבים שבהם מותר או אפילו כדאי לשקר? כיצד יש לנהוג במקרה שהשקר פועל לטובת הזולת דווקא? נפסק בשולחן ערוך: "מצווה לשמח חתן וכלה ולרקוד לפניהם ולומר שהיא נאה (=יפה) וחסודה אפילו אינה נאה" (אבן העזר סה, א). מדובר באדם שאומר לכלה שהיא יפה אף שאינה כזאת. לא זו בלבד ששקר זה אינו אסור, הוא אפילו "מצווה", כיוון שתוצאת השקר היא שהכלה תרגיש נפלא ביום שמחתה, ויש מצווה לשמח את הכלה.

בגמרא מופיעות דוגמאות נוספות: "מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו. מכאן אמרו חכמים לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות" (כתובות יז ע"א). אף שידוע לך שהאדם שילם מחיר מופרז עבור חפץ מסוים ("מקח רע"), חייבים לשבח את העסקה ("ישבחנו בעיניו") על-מנת שהאדם ירגיש טוב.

עוד כתוב בגמרא (בבא מציעא כג ע"ב) שבשלושה נושאים אפילו תלמיד חכם רשאי לסטות מן האמת, ואלו הם: "במסכת", דהיינו הוא רשאי לומר מטעמי ענווה שלא למד מסכת מסוימת אף שהוא בקיא במסכת זו; "בפוריא", דהיינו הוא רשאי להכחיש מטעמי צניעות את פרטי הקשר האינטימי בינו ובין אשתו; ו"באושפיזא", דהיינו הוא רשאי לשנות כדיבוריו על טיב האירוח המצוין שזכה בו, על-מנת למנוע התנפלות של אנשים אחרים על אותו מארח נדיב. הגמרא מסבירה שתלמידי חכמים נהגו לסטות מהאמת בעניינים אלו.

המקרה השלישי מקביל לדוגמאות הקודמות, דהיינו השקר נתפס כחיובי כיוון שהוא לטובת הזולת, המארח הנדיב. אבל שני המקרים הראשונים מוסיפים פן חדש להיתר לשנות. במקרים אלו מותר לשנות מפני שהם מקדמים עניינים ערכיים – את הצניעות ואת הענווה.

מהדוגמאות הללו רואים שהשקר לכשעצמו אינו אסור. אם השקר מביא תוצאות חיוביות או מקדם עניין ערכי (כגון הצניעות והענווה), או נותן לזולת הרגשה טובה (כגון הכלה) – השקר הזה אינו אסור. בקרב הנוצרים מקובל לחשוב שכל שקר הוא אסור ללא כל תלות בהקשר ובהשלכות. אורליוס אוגוסטינוס (430-354), הבישופ של העיר היפו, מחשובי הפילוסופים והתיאולוגים הנוצרים, חיבר ספר בעניין חשיבות אמירת האמת בכל מקרה ובכל מצב. באחת הדוגמאות הקיצוניות נזכרת הדילמה הקשה הזאת: מה לעשות אם איש מגיע לביתך ומבקש מקלט מרוצח שרודף אחריו להרגו. אתה מסתיר את הנרדף, ואז הרוצח מגיע גם הוא לפתח ביתך ושואל "האם האיש שאני מחפש נמצא פה?" אמירת האמת תביא בוודאי לרציחתו של הנרדף על-ידי הרוצח. אך לומר שהנרדף אינו נמצא הוא דבר שקר שאסור לומר. לכן מה לעשות? זאת הדילמה עפ"י ההשקפה הנוצרית הזו.

התלבטות זו רחוקה ביותר מהגישה התורנית. בשמות (א: טו-טז) מסופר שכאשר פרעה החליט להרוג כל תינוק יהודי שנולד במצרים, הוא קרא למיילדות שפרה ופועה וציווה עליהן "בְּיִלְדָן אֶת-הָעֲבָרִיּוֹת וְרָאִיתָן עַל-הָאֲבָנִים אִם-בֶּן הוּא וְהַמֶּתֶן אֹתוֹ". על-מנת להציל את חיי התינוקות שפרה ופועה משקרות לפרעה: "וְתֹאמְרֵן הַמִּילֹדֶת אֶל-פְּרֹעֶה כִּי לֹא כְנָשִׁים הַמְצַרִּית הָעֲבָרִית כִּי-חַיֹּת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמִּילֹדֶת וְיִלְדוּ" (א: יט). על השקר הזה של המיילדות כתוב: "וַיִּטֵּב אֱ-לֹהִים לַמִּילֹדֶת... וַיַּעַשׂ לָהֶם בְּתִים" (א: כ-כא). הקב"ה משבח את שפרה ופועה על הצלת חיי התינוקות היהודים על-ידי שקר ואפילו נותן להן שכר. רואים שוב ששקר בנסיבות כאלה הוא מצווה.

הדוגמאות הן מרובות. מסופר על אהרון הכהן שכאשר ראה הדרדרות יחסים בין שני אנשים – ראובן ושמעון, הוא היה הולך לראובן ואומר לו: 'בא אליי שמעון ואמר לי שרצה לעשות עמך שלום אבל הוא מהסס ומתבייש לפנות אליך בדברי פיוס'. ואז היה אהרון הולך גם לשמעון ואומר לו אותו שקר על ראובן, ועל ידי זה היה מצליח לפייס בין השניים (מדרש אגדה במ' כ). תיאור התנהגות זו נועד לשבח את אהרון ולהדגיש את חשיבותו של השלום בין אנשים. ההמלצה באבות (א, יב) היא: "הווי מתלמידיו של אהרון אוהב שלום ורודף שלום". אין חשיבות כלל לעובדה שאהרון שיקר פעמיים, הן לראובן הן לשמעון. השקרים האלה נחשבים חיוביים ונשגבים, כיוון שעל ידיהם נעשה שלום בעם ישראל.

מתואר בספר בראשית (יח: יב) שכאשר המלאכים הודיעו לאברהם שיולד לו בן לאחר שנה, שרה צחקה: "וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר... וְאֵדְנִי זָקֵן". אבל כאשר הקב"ה דיווח לאברהם על דברי שרה, הוא ציטט אותה כך: "הֲאֵף אֲמַנָּם אֵלֶּד וְאֲנִי זָקֵנְתִּי" (יח: יג). הקב"ה משנה את דברי שרה כאילו אמרה שהיא זקנה ("ואני זקנת"), כאשר שרה אמרה שאברהם זקן ("ואדוני זקן"). רש"י מעיר על אתר: "שינה הכתוב מפני השלום, שהרי היא אמרה ואדוני זקן". רואים אנו שוב את חשיבותו של השלום.

ועוד דוגמא מופיעה בספר בראשית (נ: טז-יז) בקשר לדברי האחים ליוסף לאחר מות יעקב: אָבִיךָ צָוָה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר, פַּה-תֹּאמְרוּ לְיוֹסֵף, אֲנָא שָׂא נָא פִּשְׁעֵ אַחִיךָ וְחַטָּאתָם כִּי-רָעָה גְּמֹלוּךָ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפִשְׁעֵ עַבְדֵי אֱ-לֹהֵי אָבִיךָ.

רש"י מעיר על אתר: "שינו בדבר מפני השלום, כי לא צוה יעקב כן". וכן כתוב בגמרא (יבמות סה ע"ב): אמר רב אילעא משום ר' אלעזר ב"ר שמעון, מותר לאדם לשנות בדבר שלום, שנאמר: "אָבִיךָ צָוָה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר וכו'".

מהדוגמאות האלו ואחרות רואים שכאשר האבות והאימהות משנים בדיבורם למען השלום ועל-מנת למנוע צער מהזולת – השינוי כזה מבורך. יש לזכור שהעברה החמורה של "לשון הרע" היא דווקא אמירת האמת על הזולת, כאשר האמת פוגעת.

שלא כגישה הנוצרית האוסרת על שקר באשר הוא, הגישה התורנית אינה רואה ערך באמירת האמת או פסול באמירת שקר. הכול תלוי בהקשר ובהשלכות. אמירת אמת עלולה להיות עברה חמורה (כגון לשון הרע), ואמירת שקר עשויה להיות מצווה גדולה (כגון שפרה ופועה). התורה מטילה אחריות כבדה על האדם ודורשת ממנו לשקול כל מקרה לגופו על-פי אמות המוסר הגבוהות של התורה. אין פתרונות קלים וגורפים. גדולי תורה תמיד היו זהירים לא לסטות מן האמת ללא הצדקה ברורה, ככתוב: "חותמו של הקב"ה אמת" (יומא סט ע"ב).

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע.
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף
לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא
למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב:
sub parasha-l firstname lastname כאשר *first-name* ו- *last-name* הינם
השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.